

در کشورهای اسلامی در طول سده بیستم و تا امروز طیفی از متفکران و نویسندگان مسلمان نوعی بدبینی و برخی اعتدایی درباره استشرقاد داشته‌اند. برخی با رویکرد دینی و برخی با رویکردهای قومی یا چپ درباره پدیدیده استشرقاد واکنش منفی نشان داده‌اند. البته نقد ساختاری ادوارد سعید در اواخر سده گذشته راه را بر نقدهای جدی بیشتری بر شرق شناسی و اسلام شناسی این بار کسانی مانند محمد ارکون نیز نه البته نهی، بلکه از خاستگاه علوم انسانی به نقد اساسی پرداختند. با این همه، شرق شناسی و علم و ادب سده بیستم به تازگی پیوسته است و در دهه های پیشین در غرب شاهدش شناسی یا مبحثات و ساختارهای معرفتی و روافع انواعی از تخصص های دانشگاهی تاریخ و دین و جامعه شناسی است و به کلی در سده نوزدهم شرق شناسی اش تفاوت است

سخن ها که درباره شرق شناسی در دهه های دهه است، حتی مخالفان آن هم کمتر تردید در شیفت تاریخی و فیلولوژیک و متن شناسی اساسی در شناخت ما از منابع و تاریخ اسلام بدین اسلامی دارد و در این میان باید اشاره کنند که در طول دوه سده گذشته باهمت و کمائی و انگلیسی و فرانسوی و غیره منتشر ما قرار گرفت.

در غرب و دانشگاه‌های غربی نسل جدید به‌طور فزاینده‌ای به‌سوی مطالعات باستانی و باستان‌شناسی گرایش یافته‌اند. به‌عنوان مثال، در ایران، باستان‌شناسی در دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ به‌طور قابل‌توجهی رونق گرفته است. این امر به‌دلیل عوامل مختلفی است، از جمله افزایش آگاهی عمومی نسبت به میراث فرهنگی، توسعه گردشگری و همچنین حمایت‌های دولتی و خصوصی برای احیای باستان‌شناسی. در این مقاله، به بررسی رونق باستان‌شناسی در ایران و عوامل مؤثر بر آن می‌پردازیم.

بیم معمولاً از این سنت متن محور در مطالعات غربی ستایش کرده‌ام. برخی محققان در غرب ممکن است با نتایج تحقیقات آنان موافق ده‌های پرسشگری آنان و تأملات نظری شان نباشند. طبعاً به معنی قبول آرای آنان نیست. مهم است. پاسخ‌ها البته همواره می‌توانند مورد

تب «جامعه‌شناسی پیشرفت» منتشر شد

ه ای بر یی شرف و ابعاد آن

«پیشرفت متولد شده جهان بینی معنویت به در آن توسعه مادی به تنهایی کافی نیست، انسان و نهادهای اجتماعی نیز مدنظر اندید، محیی است از کتاب تازه منتشر شده پیشرفت، که اسماعیل شیرعلی در هشت فصل گوناگون مرتبط با پیشرفت آدمی پرداخته است. به مفهوم شناسی و تبیین پیشرفت، فلسفه توسعه و شناسایی جهان بینی توسعه غربی، پیشرفت انسان پیشرفته، دولت و مکتب پیشرفته و سیاست گذاری پیشرفت در جامعه اشاره کرد. مهمی که در کتاب شکل می گیرد، تضادهای درونی اجتماعی و اقتصادی است که پس دوم گریبان کشورهای به اصطلاح جهان سوم را موضوع به شکل گیری توسعه در غرب و ایجاد کشورهای دیگر برمی گردد. روند شکل گیری نظامی می دهد که توسعه در غرب، مبتنی بر تکنولوژی سرمایه داری و بازار محور و فردگراست. پیشرفت یکی دیگر از موضوعات مطرح شده است. به باور نویسنده، پیشرفت برای همه کشورها در، زیرا در این مفهوم سیاست خاصی در نظر نگرفته است. گویانگ توسعه در الگوها و پیش از آن شاخص ها بر پایتاقی مثل شرایط تاریخی، جغرافیایی، انسانی و در نهایت زمانی و مکانی شاخص های می کند و در نتیجه الگو و مدل دستبایی و تسریع در شرایط متأثر خواهد بود،»

پیشنه افشار به آیاتی از قرآن کریم، به اهمیت توسعه در میان جوامع مسلمان می پردازد. می کند که واژه پیشرفت در عربی همان واژه توسعه است. این واژه به کار نرفته، بلکه ۳۲ بار در سوره های ۱۱۱ تا ۱۱۲ آمده است. در این تعاریف، هم مدل مادی توسعه در نظر گرفته شده است.

های کتاب، تاریخ
ب اسلامی است
پی پرداختن
می دهد که پس
میلی، چگونه
های اقتصادی
ن دچار گسست
گری که در کتاب
می شود، ابعاد
پیشرفته است.
ناسی پیشرفت
۲۳۸ صفحه راهی
مت.

کتابی درباره
تاریخ علم
«دارالفنون»

دکتر احمد خامه یار درباره زیارت امامان (ع) در مسیر تشرف به حج می گوید

سنت زیارت «عتبات عالیات» در مسیر خانه خدا

نمونه ای از طومارهای زیارتی که در نوع خود به مثابه گواهی حضور افراد در مراسم حج و سپس سفر عتبات بوده است. | قدمت این نسخه که به «هاوایی» مشهور است به دوره قاجاری می‌رسد.

امید حسینی نژاد

زیارت خانه خدا از دیرباز به عنوان عملی الهی و شرعی در مرکز توجه مسلمانان همه مذاهب اسلامی بوده است. این سنت در میان اعراب قبل از اسلام جایگاه ویژه‌ای داشته است. از زمان حضرت ابراهیم (که بنای کعبه با سازش شد، مردم از سراسر جهان به زیارت این مکان مقدس، سفر می‌شدند. پس از بعثت پیامبر اکرم) و فتح مکه، ایشان مظاهر کفر و شرک

ن بدستور هارون الرشید گزارش شده و گاه حتی نخستین گنبد اراک‌ها ساخته شده در اسلام نیز به شمار می‌آمده است. اما درباره اعتبار و اصالت تاریخی این گزارش، به‌دلایلی همچون اشاره نشدن به آن در هیچ یک از منابع تاریخی کهن و متقدم همچنن ساختار داستانی آن، تردید وجود دارد. کهن‌ترین قریب گزارش تاریخی درباره ساخت گنبد اراک، برای مطهر مام‌اعلی^(۱) و امام حسین^(ع) گزارش ابواسحاق صاهب^(۲) است که ساخت بنای سر فرازان در بصره به دستور محمد بن زید داعی علوی، از علویان بصرهستان، خبر داده و آن را نخستین بنای ساخته‌شده در این قیور دانسته است. همین گزارش در برخی منابع سده‌ی نهم یا یازدهم یافته است. (ابن حوقل^(۳) در نیمه‌ی سده‌ی چهارم، آستان علوی و ادارای گنبدی بزرگ و مرتفع و حصاری مستحکم با چندین درکه با حصیرهای نفیس فرش و با درچه‌های نفیس پوشیده شده بود، توصیف کرده است). اندرسن^(۴)، عالم معزلی اهل خوارزم، در سده‌ی ششم هجری نیز در کتاب الاربعین خود، زیارت‌نامه‌ی آستان علوی اشاره می‌کند که «و بارت بارگاه سلطان را عظمی‌ی که مشرق و غرب را در دست دارد، تشبیه می‌کند که در چشم مردمان، گرمی‌تر از این مشهد نیست و ازحام مردم برای زیارت آن، با ازحام آنان برای زیارت بزرگتر رسول خدا^(ص)، بپای می‌زند. درباره تاریخ ساخت بنای اولیه بارگاه مام حسین^(ع)، اطلاع دقیقی در دست نیست و به نظر می‌رسد آنچه برخی متأخران درباره ساخت تربت یا گنبدی بصره قریب مطهر به دست قبیلۀ بنی‌اسد (مختارنقی گفته‌اند)، اعتبار تاریخی

دارد، باین حال دور از ذهن نیست که دست‌کم از حد دو هجری، سابقان ایرانی کوچیده بر قبر شریف وارد شده است. به طوری که از روایتی از امام صادق^(ع) درباره چگونگی زیارت امام حسین^(ع) چنین برمی آید.

شاهد تاریخی بیانگر آن است که دو آستان هجری و حسینیه، در آغاز سده پنجم به مقصد زیارتی بزرگ و معتبر برای عموم مسلمانان تبدیل شد؛ خواهی که امرا و پادشاهان و گاه حتی خلفای عباسی به زیارت این دو آستان اهتمام داشتند. همچنین از سده های سوم و چهارم، گزارش های تاریخی متعددی از انتقال جنازه بسیاری از رجال فقهی برجسته، دولتمردان و مقدسی امرو و پادشاهان، به مناطق دیگر به این دو آستان حقی شده دارد.

آیا می‌توان گفت پدیده زیارت امامان معصوم (ع) ویژه در عراق که یکی از مسیرهای اصلی تشریف به حج بوده، ر دوره‌های بعدی به عنوان یک سنت زیارتی بین مسلمانان، واک پیدا کرده است؟

در سده های بعدی، رجال و عالمان دینی دیگری
 پایه و ویژه از ناحیه خراسان می شناسیم که در مسیر
 سفر حج خود، دو مشهد علوی و حسینی و مزارات
 ثمه مذاهب و مشایخ صوفیه را در بغداد زیارت

کرده‌اند. یک نکته درباره شماری از این عالمان، آنست که آن‌ها زیارت عتبات راگاه صرفاً در مسیر رفت انجام می‌داده‌اند و برای بازگشت، مسیر شام را باگذر از شهرهایی همچون بیت المقدس، دمشق و حلب انتخاب می‌کردند تا به این صورت، به سنت زیارت مسجدالاقصی عمل کرده و درعین حال، از مراکز علمی شهرهای شام بازدید، و با علمای ساکن آن‌ها دیدار کرده باشند.

زمان این شخصیت ها می توان به خواجه محمدپارسا صوفی مشهور نقش بندی، اشاره کرد. او در سال ۸۰۰ مزارات خود، به معرفی مختصر بازگانه های مشهور، شهرهای مهم شاه و عراق شامل بیت المقدس، خلیل، دمشق و بغداد پرداخته و ضمن آن، به مشاهدات شیعه یعنی امام موسی کاظم^(ع) و امام جواد^(ع) مزار امیرالمؤمنین^(ع) و دشت کربلا اشاره کرده است. شخصیت برجسته دیگر، نورالدین عبدالرحمان جامی ادیب و سراینده مشهور فارسی زبان است که همچنین خواجهدپارسا از شاخخ طریقت نقش بنیدیه بوده است. جامی در مسیر سفر حج ۸۷۷ هجری قمری، چهار ماه در بغداد اقامت کرد و به زیارت دو مشهد مقدس علوی و حسینی مشرف شد و مقدسه هایی در مدح این دو مبارک سرود. اوپس از ادای فریضه حج، مسیرش را برای بازگشت به وطنش، هرات برگزید. از دوره قاجار، سفرنامه های چند فارسی فراوانی از نویسندگان ایرانی که بیشتر، از رجال دولتمردان و برخی نیز از اهل علم و فضل بودند، باقی مانده است که شماری از آن هادرمسیر رفت بابازگشت خود، عتبات عالیات عراق را زیارت کرده اند.

از همین دوره، سفرنامه های فارسی دیگری از حج گزاران عمدتا شیعه هندی وجود دارد که با وجود دوری راه، از مسیر دریایی، خود را به بصره رسانده و از آنجا به زیارت عتبات عالیات رفته اند.

● آیا اسناد مصوری در این زمینه از دوره های گوناگون تاریخی برجای مانده است؟

فزون بر متون مکتوب، نمونه‌هایی از اسناد خطی تصویری مرتبط با سفرهای حج وجود دارد که در آن‌ها تصاویر دوستان علوی و حبیبی و گاه دیگر عتبات و زیارتگاه‌های مهم عراق، کنار تصاویر مسجدالحرام و مسجدالنبی و گاه دیگر اماکن مقدس حرمین، شریفین ترسیم شده است. بیشترین اسناد، طومارهای گواهی‌نامه حج یا طومارهای زیارتی و گاه حتی پوستره‌های زیارتی را شامل می‌شود.

طومار گواهی نامه حج، سندی قانونی بود که در گذشته به هدف تصدیق و گواهی حج گزار و ادای مناسک مختلف حج و عمره و اعمال آن، برای برخی اشخاص نهی و صادر می شد. این گواهی نامه ها بیشتر به شکل طومارهایی حاوی نقاشی ها و نگاره هایی از مساجد و اماکن مقدس حرمین شریفین و گاه دیگر

جام می شود که اطلاعات جامعی حتی درباره اینکه چه‌گونه علم‌دری دارالفنون تدریس می‌شده و چه‌گونه به‌کار می‌رفته در آن نوشته شده است، نداریم و البته باید هرگز نتوانه‌ایم داشت.

در کتاب به تاریخ علم ناظر بر انسان در دارالفنون می‌پردازد. به معنای خاصی از تاریخ علم که در آن یک‌گیری مفاهیم، در زمینه تاریخ می‌شود، موضوع بحث است، اشاره نمی‌کند. مسئله این است که اگر دارالفنون آغازگاه نهاد دانش مدرن در ایران بوده و مرجع طبقه بنی نوینی از علوم در ایران بوده، این مهم را چگونه از طریق تولیدات علمی خود به‌کار می‌برد؟ ما مواجهه با این متون درباره علوم و جغرافیای تاریخی به‌خصوص بخشی از آن که ناظر بر انسان است، میدان نیروی راژوئ پدیر می‌کند که کمتر به‌آن پرداخته شده است. مسئله این نیست که در دارالفنون، فهم درستی از دانش غربی وجود

سنت‌ها، زیارت‌های مشاهد شریف امامان معصوم^(ع) توسط شیعیان نمود. در دوره‌های بعد باتوسعه مزار امامان، این سنت در میان شیعیان اسلامی رواج پیدا کرد. سفرنامه‌های حج به‌جای‌مانده دوره‌های پیشین، نشان‌دهنده رواج این سنت در بین حج‌گزاران بوده است. در گفت‌وگو با دکتر احمد خامه‌یار، تاریخ‌پژوه فارغ‌التحصیل دکتری تاریخ و تمدن ملل اسلامی از دانشگاه تهران، سنت فرهنگی زیارت مشاهد شریف امامان شیعه توسط مفرق اسلامی را بررسی کرده‌ایم.

مکان‌های مقدس بودند، البته بعدها شماری از این طومارها به شکل تک برگ‌های خطی و در دوره متأخر نیز به شکل برگه‌های چاپی، برای عرضه عمومی تر تهیه می‌شد.

قدیمی ترین نمونه های شناخته شده و باقی مانده از طومارهای گواهی نامه حج، امروز در موزه هنر ترک اسلام، در استانبول نگهداری می شود. این طومارها میان مجموعه ای از آثار قدیمی، در ۱۸۹۲ میلادی در جریان بازسازی مسجد اموی دمشق و پس از آتش سوزی ویرانگر آن، شناسایی و سپس به استانبول فرستاده شدند. قدمت آن ها به دوره های سلجوقی، ایوبی و مملوکی بازمی گردد و تاریخ قدیمی ترین آن ها ۴۷۶ قمری و ملوک جدیدتر نیز نشان ۷۱۰ قمری است.

اما از میان این طومارها، قدیمی‌ترین نمونه مصور، قطعه‌ای است مربوط به ۵۸۴ قمری و بیشتر نمونه‌های اخیرتاریخ‌دار دیگر نیز مربوط به پس از سال ۱۰۸ هجری قمری و متعلق به دوره خلافت عباسی لدین... عباسی است. اما کنی که تصویر آن‌ها در بیشتر طومارهای موجود ترسیم شده است، م‌شارع را برتداز: مسجد الحرام، مسجد النبی، م‌شارع مقدسه مکه (شامل عرفات، مزدلفه و منا) و همچنین مسجدالاقصی در بیت المقدس.

● آیا زیارت حرم حضرت رضا(ع) در سفرنامه های حج به خصوص در طومارهای مصور به چشم می خورد؟

از دوره های متأخر، نمونه هایی کاملاً شیعی از این دیوارگاه مشاهده می شود. مسیح، پدیده، حضرت، سفرنامه های زرتوستانگان و دولت مردان و فضل بودند، ماری از آن ها گشت خود، یارت کرده اند، ه های فارسی هندی وجود در یابی، خود، عقبات عالیات

قدمگاه امام رضا^(ع) در تیسپارو و آبان مقدس رضوی در مشهد، ترسیم شده است. از قدیمی ترین نمونه های شناخته شده طومار های زیارتی تصور شیعی، طومار موسوم به «نیپور» است که قدمت آن به حدود سال ۱۷۶۵ میلادی می رسد و آن را «کاستن نیپور» جهانگرد مشهور دانمارکی، در کر بلا یافته و به سرزمین خود برده است و امروزه در موزه ملی دانمارک نگهداری می شود. تصویر زیارتگاه در این طومار، از کوه های صفاروه و مسجد الحرام آغاز می شود و به بارگاه امام رضا^(ع) در مشهد ختم می شود. حداقل آن ها نیز تصاویر مهم ترین زیارتگاه های شیعی عراق شامل حرم امام علی^(ع)، مسجد کوفه، حرم امام حسین^(ع)، حرم حضرت عباس^(ع)، مزار حر ریاحی، مزار طفلان مسلم، حرم امامین کاظمین^(ع)، حرم امامین سسکریین^(ع) و سرداب غیبت امام زمان^(ع) در ساما به تصویر کشیده شده است.

رد پناه. آنه
میت دارد، اثرات
ن فهم است، ولو
نکه آن فهم از علم
همی که در غرب
ج است - اگر
وان از یک «فهم
ج در غرب، حرف
- تفاوت داشته
شد. اندیشه
فهم نه همچون
نام صدق کذب
ستین،
همچون نیرویی
ادی، عمل
کند.